

Eörsi István

Időm Gombrowicz-csal

–részlet–

Gombrowicz elhengeg lengyel emlékezéseiben azzal, hogy fiatal korában, a varsói művészkávéházak világában zsidókirálynak becézték: asztalánál csak úgy hemzsegték a zsidók. Könyveit is a zsidók értették meg a leg hamarabb és a legmélyebben. Egy zseniális zsidó-lengyel író, *Bruno Schulz* fedezte fel igazából, „nagy és feledhetetlen barátom”, írja, aki „teljes lelkesedését” bevetette az első regénye körül kirobbant vitába. Később, az emigráció éveiben is elsősorban zsidók támogatták, elsőnek ők érezték és értették meg a műveit. És mégis: „Intellektuális, sőt, szellemi kapcsolataim a zsidókkal sohasem futottak a személyes barátság síneire. Schulz végtelenül közel állt hozzám, órákon át beszélgettünk a bennünket lenyűgöző művészi problémákról, és mégis százszor közelebb éreztem magamhoz bármelyik véletlenül felbukkanó vidéki rokont; Schulz magán-egzisztenciája nem érdekelt, számomra ő tudat és érzékenység volt, *in abstracto*.”

Gombrowicz ezt a különös tényt Schulz zsidóságának tulajdonítja. Mivel – mint ezt zsidókról szóló fejtegetéseinek már a bevezető mondataiban hangsúlyozza – nemesi – földesúri származása nem oltotta be antiszemita komplexussal, ellenkezőleg, hiszen „családomban az antiszemitizmust a szellemi korlátoltság jelének tekintettük”, más magyarázatot kell keresni erre az *in concreto* megnyilvánuló emberi közönyre.

Keresni arra, hogy Gombrowicz vérségi-faji különbözőségeiben látja e jelenségnek – és általában: zsidókkal kialakult különleges kapcsolatainak – az okát. A zsidók iránta tanúsított fogékonysága ugyanis már-már azt a gyanút ébreszti benne, hogy hátha anyai ágon némi zsidó vér keveredett az ereibe. Ezt a lehetőséget elveti aztán, de a magyarázat-keresés iránya magáért beszél.

A zsidóság faji specifikumát Gombrowicz történelmileg értelmezi. Ez a tragikus nép – mondja – a sokévszázados hazátlanság és elnyomás következtében sok tekintetben eltorzult, „nem csoda hát, hogy a zsidó formája, külseje, létezési és kifejezőmódja olykor közelít a groteskséghez – a gettó szakállas népe, a művészkávéházak eksztatikus költői, a tőzsde milliomosai, mind groteszkek voltak ilyen vagy olyan módon, csaknem hihetetlenek mint jelenségek.... És mert a zsidó intelligens, érzi ezt; érzi, de nem tud rossz formájától megszabadulni – ezért tekinti önmagát olyan gyakran karikatúrának, a Teremtő furcsa tréfájának. A zsidónak ez a feszült viszonya a formához, az a tény, hogy a forma folyvást szorongatja vagy mulattatja vagy megalázza, továbbá az a tény, hogy a zsidó sohasem azonos száz százalékgig önmagával, mint a paraszt vagy a nemes a maga nemzedékek óta örökölt formájával, mellyel tökéletesen egybenőtt, és végül az a tény, hogy a zsidó mindig szükségképpen kompromittálja és katasztrófába sodorja a formát – mindezek a tulajdonságai elbűvöltek. Művészetemben ugyanis arra törekedtem, hogy nyomtatékat adjak a formával folytatott emberi küzdelemnek, és ily módon az embert hozzásegítsem ahhoz, hogy megértse a forma zsarnokságát, és küzdjön túlereje ellen.”

Csak hogy amikor Gombrowicz a maga lengyel emlékezéseit írta (1959–61.), a parasztág és nemesség is elveszítette már azonosságát önön formájával. A második világháborút követő társadalmi megrázkódtatások Kelet-Európában megszüntették a nemesi-földbirtokosi osztályt, és a hagyományos

értelemben vett parasztságot is. A faluban maradtak másként néztek egymásra, a földre és új uraikra; immár nem személyes-öröklött függés, hanem valami felfoghatatlan, bürokratikus demagógiákkal eltakart alárendeltségi viszony kapcsolta össze őket. Olyan átmeneti, fel-nem-vállalt és részben szervezetlen formák alakultak ki, amelyekkel egyetlen társadalmi réteg nem lehetett azonos. A torzulás tehát – ha a formával való azonosulás hiányából fakad – össztársadalmi jelenséggé vált 1959-re, és ez az Argentínában majd később Franciaországban élő Gombrowicz figyelmét aligha kerülhette el.

Vagy állíthatjuk-e azt, hogy sok nemzedék szakadatlan diszharmoniaja átalakítja a géneket? Ez esetben ugyanis a zsidó formátlanság, a maga mély történelmi gyökereinél fogva, eleve biztosítaná *in concreto* az idegenséget a formátlanság biológiailag még nem érzékelhető és értékelhető, modern eseteivel szemben.

Én magam fölöttébb valószínűtlennek tartom, hogy a zsidók és nem-zsidók közt tapasztalható mentális különbségekben és feszültségekben a faji különbözőségek nagy szerepet játszanának.

Vegyük példának az iróniát és a szarkazmust, ezeket az állítólag kifejezetten zsidó tulajdonságokat. Hárítsuk el a túl könnyen feltoklavo kísértést, hogy *Platón*tól kezdve *Voltaire*-en és *Diderot*-n keresztül *Nagy Lajosig*, *Brechtig* vagy Gombrowiczig híres neveket soroljunk fel végeláthatatlanul annak bizonyítására, miszerint az említett tulajdonságokra nincs zsidó monopólium.

Ha valamely embercsoportot tartósan kirekesztenek egy élet- és gondolkodásmódból, akkor kívülről látja ennek viszásságait. Másrészt előbb-utóbb szabadulna kirekesztettségéből, és a közösség részévé szeretne válni. Gunyorosan szemléli azt, amihez tartozni akar, és ahhoz akar tartozni, amit gunyorosan szemlél. Az efféle ellentmondások csak humorral viselhetők el, és ennek íve a szelíd önróniától a kegyetlen szatíráig terjed. Akárhány nemzedéken át tart is az efféle élethelyzet, nem hinném, hogy örökölhető nyomokat hagyja a pszichében vagy a génekben. A kulturális atmoszférát azonban, sőt mi több, a közösség értékrendjét is nagymértékben befolyásolhatja az efféle kettősség. A furfang például az uralkodó rétegek szemében inkább gyanús tulajdonság, a szakadatlanul szorongatottak számára viszont létfontosságú erény. (Persze ez sem zsidó specialitás: *Svejk* vagy a klasszikus némafilm hősei is folyvást elpusztulnának nélküle.) Általában a humor a rövidebbet húzza az olyan hierarchiákban, melyek csúcán a *Hős*, a *Szent* és a *Vértanú* áll; de jól érzi magát, ahányszor bevilágíthat az elképzelések és a valóság közt tatóngó szakadékbba. A zsidóság, mely ennek az ellentmondásnak évszázadokon át tárgya és szenvedő alanya is volt, nyilván erőteljesebben élte át, és hagyományozta tovább nemzedékről nemzedékre e szituáció lelki-szellemi elviselésének, sőt, legyőzésének egyetlen lehetséges módját: az ironikus-szarkasztikus szemléletet. De ez – ismétlen – nem zsidó specialitás.

Maga Gombrowicz is elutasította – fiatal korától kezdve – az uralkodó (éretlen, provinciális) lengyeliség lét- és gondolkodási formáit, melyekből a zsidók eleve ki voltak rekesztve. A zsidók (ha nem alkalmazkodtak sznob módon és elvtelenül a mérvadó elvárásokhoz) csak vigyoroghattak a század

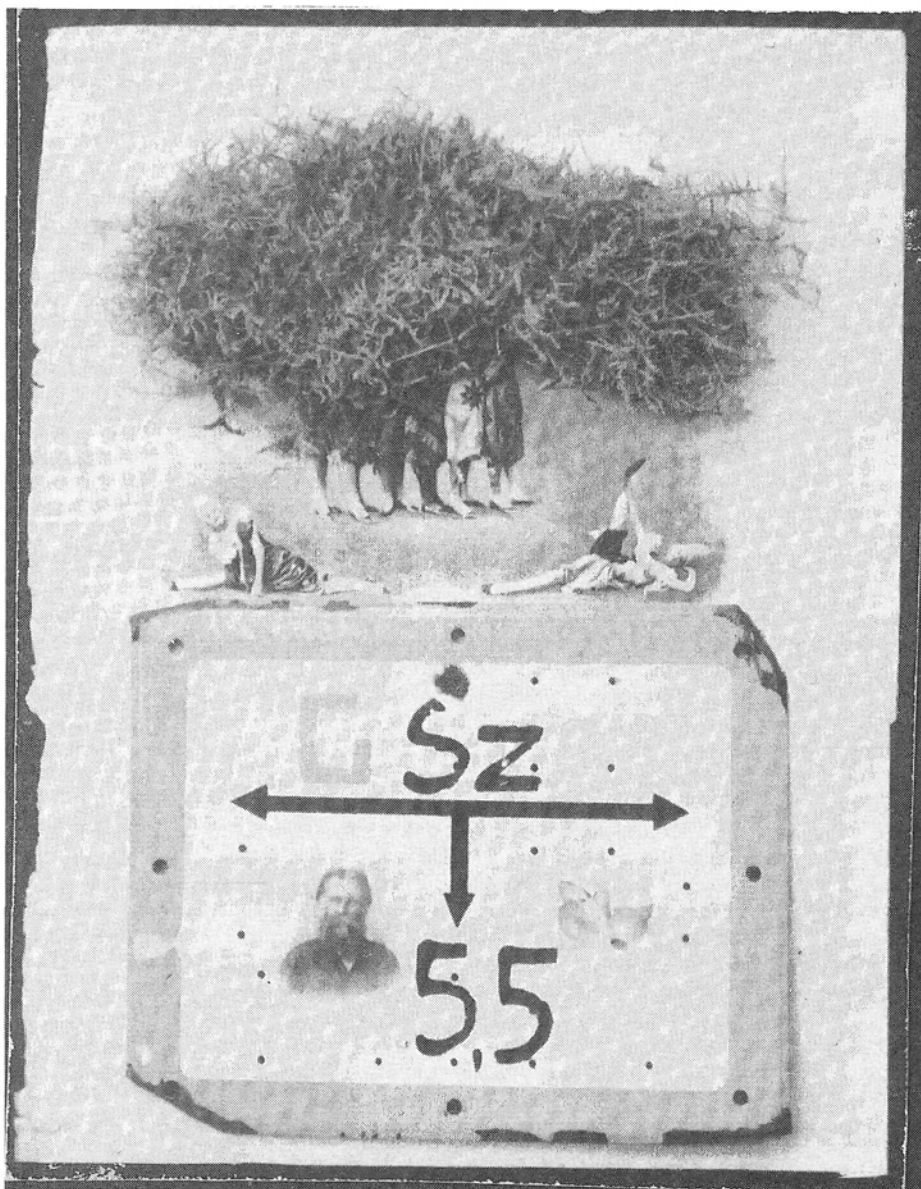
húszas-harmincas éveiben a becsületkódexes, párbajos, mu-csai lengyelségen, mely végre-kivívott önálló államától meg-mámorosodva egyszerre fitymálta és majmolta a Nyugatot. Gombrowicz szintén vigyorgott ugyanezen, de másként, in-tellektuálisabban, mert nála a felismerés nem helyzetéből fa-kadt, hanem helyzete ellenére, ennek legyőzése folytán. Ha ugyanazon vigyorgott, mint a zsidók, akkor az övéin, a saját családján is vigyorognia kellett. Nem volt azonos a formájá-
val, akárcsak—mint ő mondja—a zsidók.

Hogyan érezhette akkor magához személyesen közelebb a provinciát, mint szellemi fegyvertársait? Nem értem. Úgy ahogy az ember otthonosabban érzi magát akármilyen szülő-földjén, mint a legvadregényesebb külföldi tájakon? Ez volna a magyarázat? Gombrowicz huszonnégy évet töltött Argentinában, könyvet írt erről az országról *Argentínai portyázások* címen, és *Naplójában* is sokat foglalkozott az itteni hagyományokkal, társadalmi és kulturális viszonylatokkal, erkölcsi állapotokkal és emberekkel, de mint szépíró, percre sem távolodott el szülőföldjétől, emigrációban született drámái és regényei—még az Argentinában játszódó *Transz-Atlantik* is— a lehető leglengyelebb alkotások. A vidéki nagybácsi az otthon jelentette, ahonnan útra kelt, Schulz pedig az idegen nagyvilágot? De hiszen Argentína sem csak in abstracto érdekelte, az idegen Schulz pedig lengyelül írt, Gombrowicz ítéle-te szerint világszínvonalon. Megismétlem: nem értem.

Elképzelhető, hogy értetlenségem is zsidó jellegzetesség. Egy emancipált zsidó számára, aki nem a zsidó kultúrában nőtt fel, aki ateizmusába mindenkor befoglalta Izrael istenét is, és nem kötődik a zsidó államhoz, konzervatív-nacionalista politikájától pedig egyenesen viszolyog, aki tehát a zsidóságból kizárólag a diszkriminációt vállalja fel: az ilyen ember számára a vele-született—vallási, faji, nemzeti, családi—kötöttségeknek nincs értékmeghatározó jelentőségük. Igaz Gombrowicz is többre becsülte Brunó Schulzot, mint akármelyik atyafiát. Miért csak ez utóbbinak a személyes létezése érdekelte? Mert jobban rezonált a testmelegére?

A *Naplóban* és a *Lengyel emlékezősekben* mindenestre alig esik szó testmelegről és elementáris vonzalomról. Akad néhány perdöntő fejtegetés azokról az animál jó érzésekről és nosztalgiákról, amelyeket az éretlen ifjúság váltott ki belőle. Egyébként azonban nemcsak egyedüllet, hanem száz év magány. És ebből a magányból összes lengyel kortársa közül Schulzról írt a legnagyobb elismeréssel és szeretettel. (Igaz: barátja ekkor nem élt már, 1942. novemberében szülővárosában, Drohobicsban, az utcán puffantotta le egy Günther nevű Gestapo-tiszt). Miért állítja mégis, hogy csak in abstracto érdeklődött iránta?

Hátha nem Schulz zsidósága volt ebben a ludas? Nem-zsidó kollégái iránt még kevesebb személyes érdeklődést mutatott. *Naplójában* tizenkét összefüggő oldalt írt Schulzról,

jóval többet, mint akárki másról. Ebből idézek: „Brúnó olyan ember volt, aki megtagadta magát. Én olyan, aki magamat kerestem. Ő a megsemmisülést akarta. Én a megvalósulást. Ő született rabszolga volt. Én született úr. Ő azt akarta, hogy megalázzák. Én mind ennek „fölötte” akartam állni, „fölény”-re törekedtem. Ő a zsidó fajtából származott. Én lengyel nemesi famíliából. És ő mazochista volt – szakadatlanul, fékezhetetlenül –, ami örökösen meg is látszott rajta. Nem, nem volt alkalmas az uralkodásra! Aprócska gnóm, óriási fejjel, olyannyira megfélemlítve, hogy a létezéshez sem volt bátorsága, kivettett az életből, a szegélyén csempészte keresztül magát, lopakodva.” Saját megsemmisülésére, a nemlétre törekedett, nem karkai büntudatból, „ez inkább az az ösztön volt, mely a beteg állatot arra bírja, hogy félrehúzdjon, visszavonuljon.” Isten iránt nem érdeklődött, és morális érzékenysége ellenére is hidegen hagyta a morál mint doktrína, mely megszabhatná cselekedeteit. Az életből kivette nem maradt más a számára, mint a művészet, ennek lett fanatikus rabszolgája. Ezzel szemben Gombrowicz a művészet fölé akart kerekedni: „...én – én akartam lenni, sem művész, sem eszme, sem valamelyik művem – csak én. A művészet fölött akartam állni, a mű, a stílus, az eszme fölött.”

Könnyű belátni, hogy az ilyen mazochista alkat túl egészséges alany lehetett Gombrowicz agresszivitása számára. „Élvezte, hogyha megtámadtam” – emlékszik a túlélő álmélkodva Argentínából. Noha az említett fejtegetésben többször is szerepel Schulz zsidósága az ő nemesi lengyeliségének ellenképeként, továbbá a Kafka-analógia és a megsemmisülés vágya (mely aztán a Gestapo-tiszt jóvoltából kielégülést is nyert), nehezen hiszem el Gombrowicz-nak, hogy a mazochista-szenvedő alkat zsidó specialitás. Még nyilvánvalóbb, hogy a zsidó származású egyedek között található élveteg típusú, derűre hajló emberek is – kell-e példaként Heinerét utalnom? –, akik éppolyan kevésbé tűrik el a megaláztatást, mint mondjuk egy lengyel birtokos nemes. Nagyon sajnálom, hogy ezt nem bizonyíthattam be neki, holott 1969. júliusában a dél-franciaországi Vence-ban időztem, a Károlyi Mihályról elnevezett művésztelepen. Gombrowicz ebben a középkori városkában halt meg, ugyanennek az évnek ugyanebben a hónapjában, két héttel odaérkezésem után, légzési elégtelenség következtében.

*

Vége egy terület, ahol ösztöneim és tapasztalataim fellázadnak Gombrowicz indulatai ellen!

A nők!

Számomra a női elem – és ezt most elsősorban nem léhán gondolom, noha persze úgy is –, mint halnak a víz. Az írói erőfeszítés: nemzés, létrehozni valami nem-létezőt abból, ami vagyok. Az öregedés is azért riasztott hosszú ideig, mert attól tartottam, hogy a szexuális vonzás gyengülésével a világ vonzereje is megcsappan. Ma már tudom, hogy az érzéki alapállás – minden művészet alfája és ómegája – nem okvetlenül a nemzőerő függvénye. A napsütés is lehet érzéki élmény. A világ ellentmondásainak élvezete is. Egyáltalán az élvezete is. Egyáltalán az élvezet – bármi legyen is a tárgy – kapcsolatba hozható Erosszal. Csakhogy erre nem mindenki képes. Aki például ifjúkorában az erotika egyetlen célját és értelmét a nemi aktusban látja, abban nem fejlődnek ki pánerotikus hajlamok, és sivár világba öregszik bele.

Gombrowicz számára a női szépség csapda és család. A fiatal férfi a szépséget hajhássza, „de alig érinti meg, máris apává válik, és a lány anyává – a lány tehát olyan teremtés, mely megjártassa a fiatalságot, valójában azonban a fiatalság felszámolásának eszköze.” Felfoghatatlan, hogy miként tekintheti Gombrowicz egyedül a férfiakat áldozatoknak. Éppígy mondhatná, hogy a lány a fiatal férfiban leli meg a szépséget, de alig érinti meg, máris családanyává válik,

felelős lénnyé, akire meghatározott kötelességek hárulnak. Egyforma joggal marasztalhatná el mindkét nemet abban, hogy a fajjal együtt a társadalom struktúráját plántálja tovább, mindkettő szépsége és vonzereje felfogható volna csapdának és csalásnak.

Gombrowicz abban téved, hogy egyenlőségi jelet tesz a társaságbeli nők társadalmi szerepe és természete között. A nők a divat bolondjai és egyben terjesztői is. Jobban kedvelik – mondja Gombrowicz – „a bajszot mint az arcot, a zakó szabását mint a mellkast”. De eltekintve attól, hogy a bajszot és a zakó szabását férfiak szolgáltatják, még azt a kérdést is el kellene dönteni, hogy az öltözködésben, a művészi giccsben és az illemszabályokban érvényesülő divat milyen érdekeket szolgál? Mindez nem a férfitársadalom hazug ideáljait és hierarchiáját támasztja alá, és nem ezek mellékterméke-e? Ahogy az egész társadalom ludas abban is, hogy a nők romantikus szerelmük helyett testes ügyvédekkel vonulnak az oltár elé. „A költészetet legalizálni kell, a szerelem az egyházi és világi hatalmasságok engedelmével funkcionál tovább. Ah, milyen esztétikus... de egyetlen kopasz tőkfej, egyetlen hájtömb tödősvadásos pofa sem túl elleneszen nekí, minden további nélkül kiszolgáltatja szépségét a rütségnek, és már látjuk is, miként lépdel diadalmasan a szörny oldalán, vagy ami még rosszabb, egy olyan férfi oldalán, aki maga a megtestesült ocsmány jelentéktelenség.” Érthetetlen az a düh, ahogy Gombrowicz mindezekért a rémségekért kizárólag a társadalmi életben kiszolgáltatottabb nemet okolja. Maga is érezheti eszmefuttatásai visszasságát, mert gondolatmenetét a teheneslány magasztalásával fejezi be. Királynőnek nevezi, csendes, nem-tolakodó előkelőségnek, akinek eszébe sem jut, hogy visszautasíthatnák. „Te tudod, hogy nem szépséged tesz kívánatosá, hanem a nemed. A férfi tud jó, mindig kívánni fogja nőiességedet, még ha ez korántsem esztétikus. Így hát szépséged nem szegődik nemed szolgálatába; nem fél, nem remeg, nem iparkodik, hanem nyugodt, természetes, biztos a győzelmében.” De ha a teheneslány ilyen, akkor a korábban jellemzett nőitípust az érdek, a presztízs és a divat rontotta el. Ez a roncsoló hatás azonban még inkább kimutatható a férfiakon. A férfi mint elsőszámú – vagy egyetlen – családfenntartó, ideje nagyrésztét évszázadok óta olyan kényszerek fogságában tölti, amelyeket többnyire elfogad. A Pénz meg a Politika ma is elsősorban a férfiak ügye. Nem véletlen, hogy a világirodalom legszebb lázadó *Antigonétól Karenina Annáig* olyan nők, akiket nem kötött gúzsba a Hatalom és a Hivatal követelményrendszere.

Későbbi fejtegetésében Gombrowicz is leszögezi: „... a mai nőiesség az undorító, nem a nő. Nem az egyes nő undorító, hanem a stílus, mely kialakult köztük, és amelynek mindegyik aláveti magát. De ki hozza létre a nőiességet? A férfi? Bizonyára a férfi a kezdeményező, de a továbbiakban egymás közt viszik ezt tökélyre, és a csábítás és elbájoslás művészeté, mint minden művészet, mechanikusan növekszik és fejlődik.” A nő túlzottan nő manapság, férfi túlzottan férfi, és Gombrowicz, mint író, arra törekszik, hogy leleplezze és elrontsa ezt a játékot, kimutassa mesterkélttségét, a stílus hazugságát, és megtalálja a túlbujánzó nőiességű nőben a nőt, és a férfiaságát mindenáron erőltető férfiban a férfit. Mindezek a kiegyenlítő okos gondolatok azonban az indulatkitörés után következnek – maguk az indulatok kizárólag a nőket veszik célba. Érdekes, hogy az *Operett* című tragi-komédiájában, amelyet néhány évvel később írt, Gombrowicz a divat és a konvenció fentebb felsorolt tüneteit egyértelműen a férfivilág számlájára írja. A lány vetkőzni szeretne, de udvarlója vagy inkább: megvásárlói, a férfiak, egyre csak öltöztetnék. *Flor*, a világ divatdiktátora szintén férfi, művészi dilemmáit a színre betörő férfi-hordák emberellenes divatjai teszik fölöslegessékké. Gombrowicz világának koherenciáját mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a *Napló* gon-

dolata később művekké formálódnak, és ezek, a megformálás parancsára, korrigálják, ahol szükséges, az okjezteket.

*

Az eltorzult női szépségeszménnyel szemben Gombrowicz három maximában foglalja össze nézeteit a szépségről. A második kimondja, hogy a szépség nem alapulhat csaláson, a harmadik szerint pedig szuverénnek kellene lennie. Ezekhez nincs mit hozzátennem. Első tételét szösz szerint idézem: „A műalkotásban a szépségnek mintegy szándéktalanul kellene fellépnie, egy másik törekvés mellékhatásaként – diszkrétan és nem-tolakodón.” Egyik régebbi írásomban a szépséget az esztétikum speciális határesetének mondtam – most örömmel tölt el ez az egybeesés. Fehér holló a szépség olyan világban, melyet korlátolt érdekek kormányoznak. Az alkalmazkodás ezekhez nem csak külső kényszer eredménye, hanem belső igényé is válik az élet teljességét, a bölcsőtől a koporsóig, átható totális hazugság következtében, mely a partikuláris érdekeket, ha másképpen nem, hát „végső soron” közérdeknek tünteti fel. Ilyen körülmények közt az egyének, valamint osztályok, nemzetek, vallások, társadalmi rendszerek békés illetve háborús együttélését egyaránt a hazugság határozza meg, és ehhez járul újabban a legnagyobb *Hazugság*, mely azt akarja elhíttetni velünk, hogy ipari civilizációnk jelentékeny pályamódosítás nélkül fejlődhet tovább, természeti létfeltételeink türelme határtalan. Az ember elcsúnyul, ha tartósan érdekei ellen él. Az eszmények is, mielőtt egyezkedni kezdenek a köznapi élet zökkenésmentes funkcionálását biztosító hazugságrendszerral, vesztenek ifjonti bájukból, egyre több sminkkel és egyre sikertelenebbül próbálják elfedni pörsenéseiket. Jóhiszeműen a művész csak kamaszkorában menekülhet a Szépséghez. A Szépség fiatal koldusai az egyformásító, bárgyú nevelés, a felnőttek hazug világa elől szökhetnek az ideák, főként az eszményített erotika, a Szépség abszolútumába, de mielőtt megerősödnek, és kipillantanak ebből a körből, észre kell venniük, hogy ha tovább időznek itt, épp olyan hazugságba bonyolódnak, mint amilyenből menekülni akartak.

Még ha a művész a létező helyett a lehetségest formálja is meg, ahogy *Baudelaire* követelte: a groteskségnek és a tragikumnak abban a humoros amalgámjában, mely életünket jellemzi, a szépség mint lehetőség: áhított kivétel, és így is kell megjelennie. A klasszikus ókorban még templomokban és csarnokokban pompázott háromdimenzionálisan, manapság, mint *Albertinkát* az *Operett* zárójelenetében, koporsóban kell becsempészni az emberek közé, ráadásul meztelenül, mert csak csúfítaná mindaz, amit ráaggathatnak.

*

1948. decemberében a *Víg* és *Conti* utcában még élő sorfalat alkottak a lányok. Rendszeresen eljártam, oda, hogy szemlét tartsak köztük, és hogy – mielőtt összegyűjtöttem magamnak az ehhez szükséges elszántáságot – elvesztésem szüzességemet. Ez a megpróbáltatás inkább foglalkoztatott, mint a közelgő érettségi, talán azért is, mert ez utóbbi, mint a végzet, nem függött tőlem.

A lányok közül nem egy öreg volt, elhanyagolt, mocskos beszédű; pusztá látványuk is undorral töltött el, de az undorba kíváncsiság vegyült. Hogyan, hát ezek is kellene valakinek? Bizonyára, hiszen különben mit keresnének itt? Megpróbáltam elképzelni őket, de fantáziám sztrájkba lépett, én pedig menekültem mosdatlan vokativusaik elől. De menekültem a nagyon kihívó fiatal nőktől is, például az olyanoktól, akik hatalmas mellüket, melyet ruhájukon kívül viseltek, fegyverként meresztették felém. Ijesztettek a hatalmas, gyönyörű combok, a bőséges, rugalmas fenekék, melyeket a szoknya jó esetben is csak félig fedett el, és még a fiatal szépséges arcok

is riasztottak kifestve. E provokatív nők közül sokat nagyon szépnek találtam – döbbenet tapasztaltam, hogy *túl szépek* ahhoz, amire használni szeretném őket. Ezeken az utcákon abban az időben minden lány húsz forintba került, így hát nem az a félelem gátolt, hogy esetleg nem tudom kifizetni őket – rettegtem agressziójuktól, brutalitásuktól, attól, hogy kinevetnek, mielőtt észreveszik, hogy kezdő vagyok, de kiváltképp az tartott vissza tőlük, hogy éreztem: nem vagyok felkészülve ekkora burjánzásra. Az ilyen nők szöszolngatását gyötrő lélekkel, de önvád nélkül engedtem el a fülem mellett, tudván, hogy nem sérthetem meg őket, annyival jelentékenyebbek nálam.

„Jössz, Szösz?” ezt egy feketehajú, karcsú lány kérdezte, se különösen szép, se csúnya. Belémkarolt, mentünk néhány lépést. „Nézd, hogy bámulnak ránk, egészen szép pár vagyunk, nem?” – és rám mosolyodott. Éreztem, hogy nem utasíthatom el, hiszen ez – azok után, ami máris történt köztünk – sértés volna, kiváltképpen pedig azért, mert nem olyan kívánatos, mint Júnó-formájú társnői. Másrészt nem játszottam meg magát – nem idomult a képeslapok és filmek által propagált konvencionális kurva-divathoz, izlésből, vagy talán mert érezte, hogy így nem volna versenyképes. Fiatal tisztviselőnőnek látszott, illedelmesen lépdelt mellettem, belémkarolva, harminc métert kellett megtennünk a kapuig, és ahogy hozzám simult, elragadott a nőisége, boldog voltam. (A szobában aztán véget ért ez a jó érzés, a vénséges, szörnyű szobaasszony, a hipermangános lavór, az ügylet üzleties lefolyása nem engedett teret az idillnek. „Keress meg máskor is” – mondta a búcsúzásakor –, „Csúri vagyok”).

Elvigyorodtam e találó név hallatára, és nem kerestem meg többé. De azért a harminc méterért hálás voltam neki.)

